

Kön och modernisering

Könens politiska dialektik

De geografiska förhållandena och den islamiska rättstraditionen utgjorde grunderna för en sträng patriarkalism i de muslimska länderna. Mannen var enligt gällande seder och islamiska traditioner samhällets och familjens överhuvud. Han ägde också kvinnan; hon var en av familjens och släktens ägodelar. Kvinnan förpassades i denna mening till samhällets marginal och segregerades från det manliga kollektiva livet. Hon var mannens ojämlika själsfrände och älskarinna och hans barns mor i hemmet. Hon förlorade till och med rollen som ”mor till mannens barn” när hon sågs vara respektlös gentemot familjens makt- och arbetsfördelning. Kvinnan fick så småningom bryta kontakterna utanför familjens gränser, och hon förlorade sin traditionella plats i det offentliga rummet inom närsamhället och släktgruppen när Koranen och andra islamiska föreskrifter heligförklarade mannens patriarkaliska rättigheter. Mannen kunde länge agera som en traditionell patriark och Guds representant inom gruppen och familjen. Han tvingade kvinnan att isolera sig i hemmet och lämna hela det offentliga rummet till honom. Kvinnan förlorade

därigenom sin tidigare rätt att delta religiösa ceremonier tillsammans med mannen⁵⁹⁶.

Kvinnan såldes och köptes både som hustru och slavinna. Traditionen att köpa och sälja kvinnor fortsatte fram till andra hälften av 1800-talet, och överlevde därefter genom diverse mildare traditioner. Man köpte t.ex. kvinnans och hennes föräldrars samtycke till giftermål. Mannen kunde också sälja vidare sin rätt till kvinnan när han tog ut skilsmässa. De islamisk-orientaliska traditionerna lade grunden för att den hårda arbets- och maktfördelningen mellan könen i de muslimska samhällena överlevde och reproducerades gång på gång under olika perioder av re-islamisering⁵⁹⁷.

Kvinnans låga ställning och förbudet av hennes befinnande i det offentliga rummet blev således ett representativt gemenskap i dessa muslimska länder och samhällen.

Från början av moderniseringen stod den liberala europeiska och kristna synen på arbetsfördelningen mellan könen öga mot öga med de islamisk-orientaliska traditionerna. Enligt de moderna principerna ägde kvinnorna rätten att komma ut i det mansdominerade samhället. De kunde dela livet med männen, delta i manliga verksamheter och så småningom uppnå relativ jämlikhet och oberoende. Kampen blev hård och långvarig. Kontrollen över kvinnan i Iran var ännu hårdare och europeiseringens framgångar ännu mindre än i Ottomanska riket. Den dominerande shiitiska läran var strängare än den sunniislamiska hanafi-läran. Patriarkalismen i det iranska samhället var helt präglad av nomadlivet och verkade med större eftertryck. De moderna krafterna liksom de icke-muslimska minoriteterna var i Iran svagare än i det ottomanska samhället.

---

⁵⁹⁶ Eyrumlu, 1994.

⁵⁹⁷ Eyrumlu, 1998, s. 44–45.

Kvinnans möjlighet att vistas i det kollektiva rummet, liksom förändringen av arbetsfördelningen mellan könen, var centrala symboler för moderniseringen och europeiseringen.

De kvinnliga aktörerna vid hoven i dessa muslimska riken spelade sedan länge viktiga politiska roller genom att påverka kungarnas och sultanernas beslut. Deras ställning stärktes ofta när shahen och sultanen var minderåriga eller inkompetenta. Då upplevde shahens mor att hon hade rätten att råda sin son och göra allt för att påverka hans beslut, trots att detta inte skulle avslöjas för allmänheten. Enligt den islamiska traditionen ägde kvinnan nämligen inte rätten att efterträda sin far, dela makten med mannen eller träda fram som politisk ledare.

Iranierna hade under gamla tider traditioner som i vissa extrema situationer gav kvinnorna möjlighet att dela makten med männen, men dessa var bortglömd vid tiden för islamisternas maktövertagande. Därefter blev kvinnans formella deltagande i maktsfären förbjudet och helt omöjligt. Kvinnorna vid hoven i de båda muslimska samhällena anpassade sig till det islamiska förbudet och hittade under tiden nya osynliga och informella metoder för att påverka männen – maken och husfadern.

Sultan Abdülmecit lyssnade i början av sitt ämbete på sin mors råd att välja den reformvänlige Reşit Pascha till premiärminister. Hennes råd och sultanens val spelade en historisk roll i början av moderniseringsprocessen⁵⁹⁸. Valet av en annan person skulle ha skapat olika konsekvenser och ge genomförandet av reformarbetet *tanzimat* en annan karaktär.

---

⁵⁹⁸ Palmer, s. 119.

År 1876 spelade sultanens mor än en gång en politisk roll i Ottomanska riket. Sultan Abdülaziz utsattes för ett uppror av militären. Byråkratin och *ulema* allierade sig den. Sultanens liv var i fara och det talades om att han skulle avsättas och avrättas. Då trädde hans moder fram och försökte rädda sonens liv. Hon medlade mellan sultanen och upprorsmännen och rådde sin son att acceptera sin avsättning för att överleva. Man kom överens om att skona hans liv sedan han hade lämnat makten till sin efterträdare⁵⁹⁹.

Under moderniseringsperioden i Iran spelade Naseraddin shahs mor en viktigare roll för hans framtid. Kronprins Naseraddin tvingades konkurrera med flera andra Qadjarprinsar, framför allt med sina halvbröder, när hans far dog. Han bodde enligt traditionen i Tabriz och det fanns en risk att en konkurrent skulle ockupera Teheran och krönas till shah. Naseraddins mor var en mycket skicklig person och hade sedan gammalt arrangerat hemliga kontakter mellan de politiska aktörerna inom och utanför hovet. Efter shahens död organiserade hon sina kontakter och fick kontrollen över händelserna vid hovet för att ge sin son möjlighet att hinna anlända till Teheran.

Därefter kände sig shahen skyldig att respektera moderns deltagande i politiken. Hon delade inte makten med sin son, men fick möjlighet att genom sina privata kontakter deklarerat sina åsikter för shahen. För att styra sonen brukade hon arrangerade kungliga fester för honom, en tradition som många andra mödrar vid hoven i dessa muslimska riken delade.

Naseraddins mor befann sig i den konservativa alliansen och hade en fientlig ställning till de reformvänliga aktörerna. Shahen hade valt reformvänlige Amir Kabir till premiär-

---

⁵⁹⁹ Palmer, s. 157.

ministern redan när han som kronprins bodde i Tabriz. Han ville stoppa korruptionen vid hovet och kontrollera inblandningen av icke-behöriga i regeringsarbetet. Amir Kabir reformer hotade direkt moderns ställning och vilja och fick henne att kämpa emot honom, trots att denne var gift med hennes dotter.

När tiden blev mogen spred modern ryktet om att statsministern ville avsätta shahen och ta över makten i landet. Ryktet skrämde shahen och ledde slutligen honom att avskeda premiärministern och skicka honom i exil. Men varken modern eller andra konservativa aktörer kunde känna sig trygga så länge Amir Kabir var i livet. Det fanns alltid en risk att shahen skulle kalla honom till huvudstaden för att återinsätta honom. Modern satsade än en gång på att övertyga shahen om att hans ämbete hotades av den avskedade premiärministern. Hon lyckades få shahen att skriva på en order om avrättning av Amir Kabir när shahen var berusad under en fest som hade arrangerats av modern. Hon gav sina underordnade brevet för att verkställa ordern innan shahen nyktrat till. Landet förlorade sin viktigaste chans att använda sina resurser för att kunna komma över sin sämre utveckling. Shahens mor ändrade således med sitt dåd landets öde i framtiden.

Den orientalisk-islamiska traditionen om förhållandet mellan könen utnyttjades också av stormakterna för att utvidga det koloniala herraväldet. År 1856 skickades iranska trupper till Afghanistan för att nedslå upproret i provinsen Herat. Engelsmännen stod bakom upproret. Iranska trupper var på god väg att vinna över upprorsmännen. Ledaren för upproret behövde hjälp och engelsmännen ville hitta en ursäkt för att aktivt delta i upproret. Rykten om att shahens svägerska hade sexuella relationer med männen vid den engelska ambassaden kunde ge

engelsmännen den eftertraktade möjligheten. Ryktet nådde shahen. Han blev arg och gav order om att svägerskan skulle arresteras i sitt hem. Ambassadören reagerade och bad shahen att låta henne få flytta till sin man som var anställd på den engelska ambassaden. Begäran avvisades och ambassadören lämnade landet i protest. Engelsmännen utnyttjade konflikten och ockuperade iranskt territorium vid Persiska viken. De krävde också iranska truppers reträtt från Herat. Konflikten löstes slutligen genom ett avtal 1857 som tvingade statsmakten i Iran att gå med på engelsmännens planer i Afghanistan⁶⁰⁰.

Därefter glömdes alla tankar om kvinnans rätt att flytta till sin man bort, och alla parter kom överens om att låta den iransk-islamiska patriarkalismen, där kvinnans heder berörde hela släkten, leva vidare. Enligt de patriarkaliska traditionerna räknades shahen som *Skuggan av Gud (Zellullah)* på jorden och männen representerade hans heliga makt i sin nomad- och släktgrupp. Shahens heliga diktatur återspeglades inom släktgruppen och familjen och gav färderna en helig status. På samma sätt som mannen ägde marken och kreaturen ägde han familjen, kvinnan och barnen.

De iranska kvinnornas deltagande i politiska frågor inleddes först i början av 1860-talet. Under denna period följdes det svåra livet och djupa missnöjet i Teheran av revolter och folkligt motstånd. Bemötandet av politiska aktioner var mycket hårt, men detta gällde framför allt männen. Kvinnor sågs inte som helt rationella och ansvarsfulla människor. Man straffade ofta männen när deras kvinnliga anhöriga begick brott. Det fanns också traditioner som förhindrade shahens poliser att fängsla och straffa kvinnor. Från och med 1860-

---

⁶⁰⁰ Zavesh, s. 42–43.

talet gav detta människorna i Teheran möjlighet att visa sitt vrede genom kvinnliga protestaktioner. Det betydde dock inte att kvinnorna hade fått möjlighet att organisera sig eller bestämma över protestaktionerna; de gjorde som deras män ville.

De första kvinnoprotesterna började 1861 i Teheran och upprepades vid flera tillfällen. Det regnade inte i landet på flera år. Det blev torrt och varmt, skördarna uteblev och många svält ihjäl. Kvinnorna i Teheran protesterade mot matbristen. De samlades i moskén och planerade upproret, attackerade tjänstemän och misshandlade shahens vakter. De plundrade brödfärrarna och attackerade den högt uppsatte mullan fredagsimamen, för att visa sin vrede mot shahen och hans närmaste krets. Gruppen styrdes av en kvinna, men detta betydde inte att kvinnorna hade lyckats skapa ett självständigt ledarskap.

Shahen gav order om att straffa deras män för att kontrollera upproret, men kvinnorna fortsatte sin kamp och stoppade shahen som var på väg tillbaka från en jaktresa. Shahen gav order om att stänga stadsportarna för att hindra de fattiga att komma in till centrum, men kvinnorna attackerade portarna och dödade portvakten. Shahens vakter försökte stoppa kvinnorna genom att gå till motattack, men detta förvärrade situationen.

Shahen tvingades slutligen vika sig för kvinnoupproret. Han gav order om att avrätta chefen för vaktstyrkan och straffa ansvariga tjänstemän för att dämpa upproret. Bristen på bröd upphörde dock inte och detta resulterade i nya protestaktioner och uppror. Kvinnor organiserade sig i olika grupper och vände sig till de ryska och engelska ambassaderna. De tog av sig sina slöjor vid porten till ambassaderna för att signalera till shahen att han genom sitt felaktiga ledarskap tvingade

”muslimska kvinnor” att vända sig till ”icke-muslimska utländska män”.

Upproret fortsatte i flera månader och återupptogs gång på gång under flera år. Kvinnorna blev alltmer våldsamma och riktade sin kamp mot alla ansvariga, även mot den högst uppsatte mullan och den ryska ambassaden. Shahen gav order om att arresteras dem som styrde upproret. Kvinnornas män arresterades och fick sina öron avskurna för att kvinnornas uppror skulle kunna kontrolleras. Shahen skyllde också reformerna och reformisterna för upproret. Han fryste de nystartade reformerna och stängde Glömskans hus, som fungerade som mötesplats för iranska reformister⁶⁰¹.

Som alla andra protester i Teheran gav kvinnornas kamp inga konkreta resultat, men kvinnornas deltagande i upproret och deras förmåga att driva fram långvariga protestaktioner mot shahens diktatur glömdes aldrig. I en annan fas av kvinnornas deltagande i politiska frågor utnyttjade mullorna deras möjlighet att protestera mot shahen.

Det fanns islamiska traditioner av kvinnornas deltagande i männens krig. Muslimska kvinnor följde så tidigt som under profetens tid sina män och hyllade de muslimska krigarna vid fronten. De var också aktiva bakom fronten; de skaffade mat, de hjälpte de sårade, de uppmuntrade sina söner att offra sig för islamiska ändamål och de födde barn för att ersätta de dödade och sårade.

Samtidigt motsvarade termen ”folket” i den iranska kulturen bara männen. Kvinnorna räknades inte som jämlika medborgare, inte ens kvinnorna inom de mäktiga familjerna i Teheran. Deras identitet som jämställda människor legitimerades genom

---

⁶⁰¹ Ademyat, 1972, s. 72–73.

deras band med familjen och släkten och genom männen, som dotter och maka.

De islamiska traditionerna och kvinnornas tidigare framgångsrika protestaktioner i Teheran gjorde att de islamiska männen i Iran än en gång upptäckte kvinnornas energi och möjlighet att delta i männens politiska protestaktioner. De ville inte längre stänga in kvinnorna i hemmen och hindra dem från att fungera som ”männens politiska soldater”. Detta blev tydligt vid protestaktioner som började 1891, då ayatolla Mirza Hasan Shirazi förbjöd konsumtion av tobaksprodukter. Alla följde hans fatwa om förbudet, och kvinnorna vid hovet vägrade mala shahens tobak⁶⁰².

Händelsen var det första mötet mellan kvinnorna och de islamiska ledarna i Teheran och senare resulterade i uppkomsten av växelverkan ledare-anhängare (*imam-ummat*) mellan ”manliga islamiska ledare” (ayatollor) och kvinnliga anhängarna. Växelverkan mellan *imam* och *ummat* hade hittills varit en helt manlig samverkan.

Kvinnornas deltagande i protestaktionerna skapade grunden för två motsatta processer. Å ena sidan öppnade kvinnornas deltagande i politisk-islamiska aktioner dörrarna för kvinnors aktivitet i det manliga samhället, men å andra sidan förstärkte det de patriarkalisk-islamiska förbindelserna inom familjen och släkten liksom i samhället⁶⁰³.

Processen skulle nå sin kulmen när mullorna kunde leda kvinnorna utan att använda deras män, men detta blev möjligt först långt senare, dvs. från början av revolutionen 1979 som islamiserades efterhand.

---

⁶⁰² Varahram, s. 290–291.

⁶⁰³ Eyrumlu, 1994, s. 230; 1998, s. 132.

De iranska kvinnornas kamp mot männens patriarkaliska makt kunde skönjas först genom kvinnornas deltagande i den konstitutionella revolutionen. I slutet av 1800-talet nämndes hörde Naseraddin shahs döttrar till dem som misstänktes för samröre med hans mördare. De hade nämligen uppfostrats i shahens harem, där närmare ett tusen kvinnor delade ett omänskligt öde. Dessa döttrar hade samtidigt kontakt med de personer som besökte de europeiska länderna. De kunde läsa och skriva, och detta gav dem möjlighet att få information om det nya livet och kvinnornas ökade rättigheter i andra delar av världen.

Döttrarna jämförde kvinnans situation i Europa med sin ställning i den isolerade delen av hovet. De skyllde kvinnans dystra öde i Iran på den dominerande shia-islamiska rätts-traditionen och ville förändra sin egen och andra kvinnors situation.

Shahens dotter, Toran Tadj-el-saltane, tillhörde de intellektuella. Hon kunde inte förneka ett visst mått av glädje inför att se sin far dödad. Hon var nämligen medveten om sin fars grymheter och sympatiserade med sin fars mördare, Mirza Reza Kermani, som enligt henne tillhörde dem som hade fallit offer för faderns grymhet⁶⁰⁴.

Mördaren var anhängare till den panislamske mullan och frimurarledaren Seyyed Djamanladdin Afghani, som bodde i Istanbul. Han försökte organisera och förena muslimerna i olika länder under en ottomansk sultans fundamentalistiska ledarskap. Prinsessans ställningstagande visade än en gång samröret mellan de islamiska ledarna och kvinnorna i Teheran. Prinsessan var dock inte anhängare till de islamiska ledarna. Hon påverkades senare av socialismen och sekularismen. Hon

---

⁶⁰⁴ Vahid, s. 10; Varahram, s. 302.

trodde på kvinnans rätt att dela det offentliga livet med mannen och stödde de iranska kvinnornas rätt att arbeta utanför hemmet. Dessutom var hon en av de första som jämförde den iranska kvinnans begränsningar med den europeiska kvinnans självständighet och möjligheter⁶⁰⁵.

De iranska kvinnornas deltagande i samhällsfrågor nådde sin kulmen under den konstitutionella revolutionen. Kvinnorna upprepade sin tidigare roll som ”männens politiska soldater”. De deltog i protestaktionerna, hyllade männen som deltog i kriget och arbetade bakom fronten. Det var fortfarande tabu att använda kvinnliga soldater, men man enstaka militanta kvinnor deltog aktivt i inbördeskriget. Detta blev aktuellt bl.a. när männen hade svårt att försvara fronten i den omringade revolutionsstaden Tabriz⁶⁰⁶.

Kvinnornas aktivitet ökade parallellt med den konstitutionella revolutionen och när de styrande männen var i färd med att stifta grundlagen. Olika kvinnogrupper arrangerade protestaktioner, och beväpnade kvinnogrupper tog sig in i parlamentet för att få männen att komma överens om komplettering av grundlagstiftningen. Kvinnorna var än en gång de islamiska ledarnas politiska soldater när de försökte få parlamentsledamöterna att gå med på mullornas krav.

Kvinnorna protesterade också mot stormakternas hot om att ockupera huvudstaden. ”År 1910, efter ultimatumet från England och Ryssland, stängdes parlamentet. Stormakternas hot att ockupera landet fick kvinnorna att en gång ge sig ut på Teherans gator och torg. De samlades på Baharestan-torget för att stödja parlamentet. De krävde att parlamentet skulle

---

⁶⁰⁵ Vahid, s. 110.

⁶⁰⁶ Kasravi, s. 30–32.

kunna stifta lagar utan att behöva fråga de mäktiga länderna om råd⁶⁰⁷.

De stödde de nya utländska anställda, däribland den amerikanske budgetspecialisten Morgan Schuster⁶⁰⁸. De bojkottade ryska och engelska varor, gjorde politiska uttalande och arrangerade demonstrationer, samt skänkte sina smycken för att hjälpa den iranska staten att upprätta en egen nationell riksbank.

Trots allt detta stod kvinnorna under denna period fortfarande under männens absoluta kontroll. ”Även aktiva kvinnor sade att de hade fått i uppdrag av männen att genom sina protestaktioner kräva en grundlagstiftning. Det var uppenbart att de hade lurats av de islamiska männen”, sade en iransk parlamentsledamot. Den iranske forskaren Kasravi skrev också att en grupp kvinnor som samlades i parlamentet bar slöja och *chagchur* (en sträng islamisk klädsel), trots att de påstod att de ville stödja den konstitutionella revolutionen. Motsättningen visade att de hade uppviglats av vissa (islamiska) grupper inom parlamentet⁶⁰⁹.

Kvinnornas roll som ”männens och ofta islamisternas politiska soldater” var också orsaken till att de inte fick någon utdelning vid grundlagstiftningen. Islamiseringen av revolutionen och mullornas ledande roll i grundlagstiftningen fördjupade kvinnornas utsatthet. De räknades inte som jämlika medborgare och fick inte heller delta i de påföljande valen. De ansågs fortfarande vara männens, fädernas eller makarnas, ägodelar och skulle enligt den islamiserade grundlagen leva i

---

⁶⁰⁷ Saidniya, 1997, s. 39.

⁶⁰⁸ Schuster, s. 239.

⁶⁰⁹ Turkman, s. 21, 37.

enlighet med den islamisk-iranska patriarkalismens anda och dess traditionella förtryck.

De iranska kvinnorna skickades hem efter revolutionen när deras politiska uppdrag var avslutat. De och deras satsning belönades inte av de ledande männen, varken av mullorna eller den moderna icke-religiösa fronten. Mullornas makt och inflytande liksom kvinnornas ställning som männens ägodelar fortsatte. Kvinnornas politiska engagemang glömdes än en gång bort, och de fick inte delta i det offentliga rummet förrän under ”frihetsperioden” som började under 1930-talet.

Samtidigt fanns det ett modernt samhällsskikt med relativt moderna familjeförhållanden i storstäderna, särskilt i Teheran. Många inom den moderna elitgruppen i Teheran, framför allt den nya generationen, fick möjlighet att utbilda sig i hemmet eller i de kristna missionskolorna. Aktiva från detta samhällsskikt skilde sig från den traditionsbundna majoriteten, även om de fortfarande var en liten grupp. De inledde sina aktiviteter i början av 1900-talet. De upprättade moderna föreningar, öppnade moderna flickskolor och gav ut tidskrifter eller skrev om det dystra kvinnolivet i Iran i mansdominerade tidskrifter.

Detta inträffade när kvinnorna i Istanbul organiserade olika politiska aktiviteter och aktioner i det offentliga rummet. Kända feminister och kvinnliga talare kunde träda fram i det manliga samhället, och deras aktivitet, liksom den radikala samhällsförändringen, fick även de konservativa i det mansdominerade ottomanska samhället att så småningom gå med på kvinnornas rätt att ta del i det sociala, politiska och kulturella livet.

De ottomanska kvinnorna hade inte rätt att delta i parlamentsvalet, men deras ojämlika ställning mötte skarp kritik från olika håll. Aktiva kvinnor krävde kvinnors deltagande i

det politiska livet och människor från olika delar av samhället stödde deras kamp för jämlikhet. Kvinnorna fick t.ex. inte delta i valet 1919, men manliga väljare i olika vallokaler gav ändå sina röster till aktiva och välkända kvinnor. I en vallokal gav 20 av 22 valdeltagare sina röster till en kvinna, Halide Edib, som gav ut tidskriften *Vakit*. Dessa aktiviteter beredde vägen för erkännandet av kvinnornas politiska rättigheter i Turkiet under kommande år⁶¹⁰, medan den absoluta iranskshittiska könssegregationen i Iran tvingade kvinnorna där att vänta flera decennier innan de fick samma möjligheter som kvinnorna i Istanbul hade i början av 1900-talet.

---

⁶¹⁰ Yaraman, s. 45–46.

Det manliga samhället i Teheran

Kvinnans närvaro i det offentliga rummet i de europeiska länderna, kallad av iranierna ”kvinnans frihet”, tillhörde de märkligaste och mest spännande ämnena för de iranier som reste till Europa under Qadjar-tiden. Inte heller Naseraddin kunde blunda för de förtjusande kvinnliga modekläderna i Europa. Shahen gav order om ny design av ballerinnornas modekläder vid hovet när han återvände hem⁶¹¹ (bild 1).

Teheran kvinnornas klädsel utomhus, oavsett vilken samhällsklass de tillhör, påminner om gondolen i Venedig. De tar på sig för stora byxor i olika färger och högklackade tofflor. De tar på den marinblå sjal (*chador*) som täcker hela kroppen. De är mer sminkade och lättare klädda hemma. Hemma tar de på sig korta kjolar som liknar våra dansösers klädsel, skrev Madame Carla, fru till en anställd vid en europeisk ambassad, efter modeförändringen vid hovet och dess omgivning⁶¹².

Inför shahens resa till Europa 1873 var hans kvinnor en av de aktuella frågorna. Alla frågade sig hur shahens kvinnor skulle kunna följa med på resan utan att deras heder tog skada. Till sist bestämde shahen sig för att bara ta några av sina kvinnor med på resan, men det hela avlöpte inte som planerat. I Moskva spreds rykten om att shahens kvinnor ville gå på teater. De visade också intresse för att ta av sig slöjan. Ryktena skapade oro hos shahen och hans manliga omgivning. Han bestämde sig för att skicka alla kvinnorna tillbaka till Teheran

---

⁶¹¹ Hasanbeygi, s. 142–147.

⁶¹² Hasanbeygi, s. 148–149.

för att undvika dess besvärligheter och eventuella försök att ignorera de grundläggande könsreglerna och shia-islamiska traditionerna⁶¹³.

Under de sista decennierna av 1800-talet kritiserade oppositionella tidskrifter som publicerades i grannländerna liksom iranska intellektuella och pro-européer de dominerande islamiska könsrelationerna. De försökte sprida information om det nya levnadssättet i Europa. Man skrev om den europeiska kvinnans rätt att delta i det offentliga rummet och jämförde hennes fria liv med det dystra kvinnolivet i Iran och krävde förändringar.

Iranska intellektuella i exil, däribland den välkände författaren Akhond-Zade, krävde radikala förändringar i lagstiftningen om kvinnans rättigheter. Han delade uppfattning med de flesta kritikerna, som skyllde den iranska kvinnans lidande på sharia. De flesta ville få centralmakten i Iran att stifta sekulära lagar som skulle ge iranska kvinnor rätt att delta i det offentliga rummet.

Trots den hårda censuren nådde dessa röster iranierna, särskilt det relativt välbärgade urbana skiktet i Teheran. Rösterna återspeglades i vissa delar av samhället och påverkade familje- och släktrelationerna inom det moderna skiktet. Rösterna nådde även hovet och fick missnöjda kvinnor att höja sina röster. Den första handskrivna *resale* som diskuterade kvinnofrågan utifrån kvinnornas synsätt skrevs av en kvinna som tjänstgjorde vid hovet i slutet av 1800-talet⁶¹⁴.

Senare gifte sig några iranska studenter i Europa och tog med sig sina fruar till Iran. Iranier som hade bott i Europa

---

⁶¹³ Adamiyat, 1972, s. 265.

⁶¹⁴ Astarabadi.

påverkades av förändringarna där och visade benägenhet att leva enligt könsarbetsfördelningen i Europa när de återvände hem. De uppfostrade också sina barn enligt det liberalare synsätt, som de hade upplevt. Det fanns också minoritetsgrupper, däribland armenier, assyrier, zoroastrier och judar som behöll sina relativt liberala familjeförhållanden. Kvinnorna på de europeiska ambassaderna, liksom medlemmarna i missiongrupperna, kunde också vara förebilder för muslimska kvinnor i Iran. Kontakten med dessa grupper kunde på lång sikt mildra kvinnornas situation, men de muslimska kvinnorna hölls ofta borta från de moderna grupperna. Döttrarna fick sällan studera i de moderna skolor som öppnades för minoritetsgrupper. Isoleringen gjorde att de hårda shia-islamiska patriarkaliska könsförhållandena i Teheran fortsatte även efter den konstitutionella revolutionen.

Vid ingången till 1900-talet byggdes ett järnvägsspår mellan Teheran och en närliggande stad. Tågvarnen hade enligt traditionen åtskilda vagnar för kvinnor och män. Kvinnorna råkade ofta ut för rån och ofredanden av män⁶¹⁵. Detta berodde bl.a. på att många ansåg att den enda platsen för kvinnor var deras hem och att de kvinnor som reste även av förståeliga inte behövde respekt och saknade trygghet. Kvinnorna kände sig så värdelösa att de knappt kunde försvara sig mot de manliga brottslingarna.

Senare under 1910- och 1920-talet upplevde kvinnorna i Teheran och Istanbul helt olika möjligheter. Teheran var en könssegregerad stad; kvinnorna var helt isolerade från männen och det manliga samhället. De var sällan utanför hemmet, kunde inte röra sig på gator och torg och hade plikt att hålla vid de stränga shia-islamiska traditionerna om könssegregationen i

---

⁶¹⁵ Nadjmi, s. 415–418.

samhället. ”Även trottoarerna delades i manliga och kvinnliga gångbanor. De kvinnor som hade giltiga skäl att färdas i det offentliga rummet var tvungna att hålla fast vid de muslimska traditionerna. De skulle klä sig islamiskt korrekt och måste täcka hela kroppen och ansiktet. Många brukade också skymma ansiktet med *ruband*^{616,617}.

Bild 17 visar hur en kvinna från det rika samhällsskiktet i Teheran var klädd. De som inte använde *ruband* var tvungna att täcka hela ansiktet, ofta även ett av ögonen, med resten av sin själ. Det var Qadjar-polisens plikt att varna de kvinnor som ville stanna en stund på trottoaren för att se sig omkring. De s.k. *zaiife* (hjämlösa) skulle försvinna från människans gaturum.

Under denna period brukade mannen i Teheran inte nämna sin frus namn inför andra män. Han skämdes också för att tala om henne. Om det var nödvändigt kunde en man benämna sin fru som mor till en av sina söner. Kvinnor med barn kunde åka droska, men föraren fick dra ut en skärm för att hindra insyn. ”Det var förolämpande för en man att åka droska tillsammans med en ensam kvinna även om hon var hans fru. Det fanns nämligen en risk för att mannen skulle bli misstänkt för att åka med en *icke-halal* (icke-tillåten) kvinna. I den islamiska dräkten som skymde hela ansiktet och kroppen såg alla kvinnor likadana ut. Kvinnor med barn fick följa sin man på gator och torg men de fick inte gå sida vid sida med mannen utan bakom denne på några stegs avstånd⁶¹⁸. Isoleringen av kvinnorna i Iran och det kulturell-islamiska förbudet av deras närvaro i det offentliga rummet fortsatte även under delar av 1900-talet.

⁶¹⁶ En vanligen svart eller vit duk som täckte hela ansiktet.

⁶¹⁷ Nahid, s. 18; Nadjmi, s. 33.

⁶¹⁸ Hasanbeygi, s. 142; Nadjmi s. 428; Nahid, s. 18.

Bild 17

Källa: Hasanbeygi, s. 150

Kvinnoklädsel för utomhusbruk i Teheran vid ingången till 1900-talet. Hela ansiktet täcktes med det vita tyget när kvinnan lämnade hemmet. Detta tyg var betydligt tjockare än det flor som kvinnorna använde i Istanbul. Under Gadjartiden och fram till 1930-talet var kvinnorna i Teheran helt frånvarande i det offentliga rummet.

Närvaron i det offentliga rummet i Istanbul

Kvinnorna i Ottomanska riket upplevde olika förhållanden och utnyttjade olika möjligheter och rättigheter beroende på sin geokulturella, etniska och religiösa tillhörighet. Kvinnans liv på Balkan påverkades av kristendomens liberala syn på könsförhållandena, medan kvinnorna i arabområdet i söder präglades av det hårda nomadlivet i det varma och torra klimatet. Istanbul hade också sin egen ställning och identitet vad gällde synen på kvinnorna och deras deltagande i det offentliga rummet. De muslimska kvinnornas liv präglades sharia, samtidigt som den hanafi-islamiska skolan hade en liberalare syn på kvinnans liv och rättigheter i samhället än den shia-islamiska skolan i Teheran. Förbudet mot kvinnans närvaro i det offentliga rummet var inte så strängt i Istanbul som i den shia-islamiska huvudstaden Teheran.

Kvinnorna i Istanbul hade länge upplevt den europeiskt orienterade arbetsfördelningen mellan könen, då en betydande del av Istanbulborna inte var muslimer utan kristna och judar. Istanbul hade också besökts av olika västeuropeiska grupper från mitten av 1800-talet. Invandrare och flyktingar från den europeiska delen av imperiet valde under olika perioder att bosätta sig i staden. De medförde den moderna arbetsförhållanden mellan könen till Istanbul. Detta ledde till att livet för kvinnorna, även de muslimska, började förändras långt före förändringarna i Teheran. ”Redan i slutet av 1700-talet började kvinnorna i Istanbul använda modetyg som den reformvänliga sultanen, sultan Selim, förbjöd år 1792”⁶¹⁹.

---

⁶¹⁹ Bayrak, s. 91.

Kvinnolivet i Ottomanska riket präglades också av den hanafi-islamiska rättstraditionen. Även den relativt liberala hanafi-islamiska läran trodde på kvinnas ”naturliga” ställning som en andra klassens människa. Enligt de gällande lagarna under de sista decennierna av 1800-talet hade mannen rätt att samtidigt vara gift med fyra kvinnor. Mannen kunde också enligt det islamiska månggiftssystemet, *cariye*-traditionen, erhålla rätten att skaffa och äga ytterligare hustrur och slavinnor.

Slavhandeln hade under stormakternas tryck förbjöds under första hälften av 1800-talet⁶²⁰. År 1847 stängdes marknaden för kvinnohandel i Istanbul⁶²¹ och några år senare i Iran, men den formella marknaden fortsatte även under de första åren av andra hälften av 1800-talet⁶²².

År 1856 blev det åter förbjudet att köpa och sälja kvinnor, både som slavinnor och som tillfälliga hustrur⁶²³. Trots detta behöll den muslimske mannen länge rätten att enligt de islamiska föreskrifterna och Koranens verser köpa och sälja slavinnor. *Carye*-traditionen upphörde i Ottomanska riket redan i ottomanernas sekulära lagstiftning, men traditionen *sigh*-äktenskap⁶²⁴ överlevde i shiitiska samhällen⁶²⁵.

Könssegregationen respekterades under hela den ottomanska regimen, men började i Istanbul mjukas upp under andra

---

⁶²⁰ Berktaý, 1994, s. 19.

⁶²¹ Bayrak, s. 105.

⁶²² Lambton, 1996, s. 275–276.

⁶²³ Kadın Hareketinin Yüzyılı, s. 28, 226.

⁶²⁴ *Sigh* eller *matah*: Ett shiitiskt ofta tillfälligt äktenskap mellan en (gift eller ogift) man och en (ogift, fränskild eller änka) kvinna. Mannen betalar kvinnan (eller hennes förmyndare) och köper rätten att äga henne under en viss period (Eyrumlu, 1988, s. 401). Traditionen har gång på gång bekräftats av mullorna i Iran sedan 1979.

⁶²⁵ Eyrumlu, 1998, s. 53.

hälften av 1800-talet. Förändringen inom de höga samhällsklasserna var mer långgående, men även bland dessa måste kvinnorna bära slöja, även om den inte var av samma slag som användes i Teheran.

De islamiska påbuden förpassade kvinnan till den osynliga delen av familjen. Hon kunde umgås med andra kvinnor och måste visa respekt för det könssegregerade samhällssystemet. Detta betydde dock inte att de ottomanska kvinnorna inte hade rättigheter. De hade äganderätt och kunde behålla sina ägodelar, även om deras andel av föräldrarnas arv endast utgjorde hälften av den som deras bröder fick. De kunde också delta i valet av sin make, och de skaffade sig status inom familjen och släkten genom att föda och uppfostra barn⁶²⁶.

Från 1845 fick kvinnorna i Ottomanska riket framföra sina åsikter om sitt giftermål vid den islamiska vigseln. År 1847 beslutades om kvinnornas rätt till lika stor andel av föräldrarvet som deras bröder fick. År 1858 hävdades åter kvinnornas rätt att få dela arvet lika med sina bröder⁶²⁷ trots att detta stred mot de islamiska heliga föreskrifterna och sharia.

De islamiskt baserade lagarna i Iran gav aldrig kvinnorna rätten att få samma andel av arvet som sina bröder, varken under Qadjar-tiden eller under Pahlavi-tiden.

Samarbetet mellan ottomanerna och de västeuropeiska länderna under Krimkriget, liksom fredsavtalet 1856 och de reformplaner som följde på detta, ökade antalet europeiska resenärer i Istanbul. De kom från olika samhällsgrupper. De var både män och kvinnor; soldater, journalister, sjuksköterskor samt statsanställda experter som hjälpte till att bygga telegrafförbindelser, järnväg etc. De europeiska kvinnorna rörde sig i Istanbuls Üsküdar-område utan att bära slöja. Detta fick de

---

⁶²⁶ Berktaý, 1994, s. 19–20.

⁶²⁷ Kadın Hareketinin Yüzyılı, s. 28, 226.

islamiska fanatikerna att protestera. Samtidigt skakades huvudstaden av en jordbävning. Enligt de islamiska fanatikerna var detta konsekvensen av att ”kvinnorna visade sina intima skatter för främmande män”⁶²⁸.

Protesterna från islamisterna bemöttes kraftfullt av modernisterna, såväl utländska som inhemska. Protester och motattacker fortsatte och slutligen vann reformisterna kampen. Deras makt och inflytande ökade och kvinnorna fick möjligheter att komma ut i samhället, åtminstone inom moderna områden i Istanbul, utan att bära islamisk klädsel⁶²⁹. Kvinnorna i Teheran skulle få vänta drygt 70 innan de kunde röra sig i det offentliga rummet utan att bära islamiska kläder.

År 1861 utfärdade sultanen ut en order för att stoppa sexuella avvikelser i nöjesparker och på allmänna platser. Man hade då skilda tider för män och kvinnor i nöjesparkerna. Kvinnorna tilläts befinna sig i nöjesparkerna i Bogaz och Üsküdar bara på fredagarna, då männens saknade tillträde. I andra delar av staden organiserades könssegregation på ett annat sätt. Kvinnorna kunde befinna sig i andra nöjesparker även på vardagarna men var inte välkomna på söndagarna. De som motverkade könsreglerna straffades⁶³⁰.

År 1863 öppnades en utställning vid Sultan Ahmedstorget. Både män och kvinnor kunde besöka utställningen, men på skilda dagar⁶³¹. Samma år anställdes de första utbildade barnmorskorna av den ottomanska staten⁶³². Iranska kvinnor måste vänta fram till 1930-talet för att komma upp till samma nivå.

---

⁶²⁸ Palmer, s. 143.

⁶²⁹ Palmer, s. 143–144.

⁶³⁰ Bayrak, s. 112.

⁶³¹ Bayrak, s. 114.

⁶³² Kadın Hareketinin Yüzyılı, s. 226.

År 1867 förändrades situationen radikalt och man och kvinna fick möjlighet att på nätterna gå sida vid sida i parken Belediye Bahçesi i Bağlarbaşı. Kvinnor (från det moderna skiktet) som ofta hade på sig den moderna kappan, *yeldirmele*, lämnade sin *kalesch* vid parken och gick tillsammans med välklädda män. Man och kvinna kunde därefter träffas och umgås i andra nöjesdistrikt, däribland i Göksu-området. Moderna män och kvinnor promenerade eller satt tillsammans på gräset under de gröna träden⁶³³.

Demokratiseringen av samhället liksom re-islamiseringsen under Abdülhamit hade olika följder för kvinnans närvaro i samhället. Förändringarna fördjupade klyftan mellan islamiska och moderna samhällsgrupper och även mellan bostadsområdena i huvudstaden. Under de sista decennierna av 1800-talet och framåt upplevde kvinnorna en snabb förändring, trots att både sultanen och *şeyhülislam* fortfarande försvarade den *Tesettürü Nisvan* (att klä sig korrekt och hålla sig utanför det manliga samhället) och *Taadüdü Zevcat* (polygami)⁶³⁴. Kvinnorna tvingades på olika sätt att respektera dessa begränsningar, men varken islamiska kläder eller polygami kunde hålla samhällsförändringarna borta. Både moderniseringsprocessen och kvinnans närvaro i det offentliga rummet utvecklades.

År 1882 accepterade regeringen kvinnorna som jämlika medborgare och räknade dem för första gången vid en folkräkning i Istanbul⁶³⁵. Kvinnorna i huvudstaden kunde vistas i det manliga samhället, såväl i moskén som i affärsområdena. ”De

---

⁶³³ Bayrak, s. 116, 107–108.

⁶³⁴ Bertay, 1994, s. 19.

⁶³⁵ Kadın Hareketinin Yüzyılı, s. 227.

använde sig av tunna tyger och nya klädmodeller som demonstrerade moderniseringen av den islamiska klädseln och dess integrering med den moderna modedesignen i Europa. De klädde sig också i europeiska modekläder⁶³⁶.

År 1889 gav sultanen en order om kvinnors klädsel. Kvinnorna vid hovet måste använda en viss klädsel, *yaşmak* och *ferace*, samtidigt som han förbjöd användandet av dessa kläder för allmänheten. Folket använde i stället *charshaf* (en stor schal som täckte hela kroppen) och *peche* (ett tunt tyg som täckte ansiktet). Kvinnorna fick därmed sin del av sultanens re-islamisering⁶³⁷. Hans hårda regler fick dock inte kvinnorna att återvända till sina hem och dela det dystra ödet för kvinnorna i Teheran. Trots re-islamiseringen trädde kvinnorna i Istanbul allt oftare ut i det manliga samhället och började arbeta i det offentliga rummet.

Enligt traditionen arbetade fattiga kvinnor och även slavinnor sedan länge som hembiträden hos rika i huvudstaden, men under denna period fick kvinnor från medelklassen möjlighet att arbeta som lönarbetare. Detta gällde inte bara hemarbete utan också arbete på olika arbetsplatser och fabriker utanför hemmets väggar. År 1897 utgjorde kvinnliga arbetare i tändstickafabrikerna hälften av alla anställda. Kvinnorna i textilindustrin utgjorde också hälften av arbetarna i början av 1900-talet⁶³⁸.

Under denna period kunde Istanbulboende kvinnor uppträda på gator och torg och utföra sina dagliga affärer, trots att könsdiskriminerande traditioner om kvinnans segregering och

---

⁶³⁶ Palmer, s. 192.

⁶³⁷ Bayrak, s. 124.

⁶³⁸ Berktaş, 1994, s. 18.

mannens månggifte försvarades av sultanen och islamisterna⁶³⁹.

Den konstitutionella revolutionen 1908 liksom Balkankriget 1912–1913 och dess konsekvenser och därefter det första världskriget låg till grund för nya förändringar i samhället. Nya tankar och ideologier diskuterades, och reformer gav kvinnorna möjlighet att dela det offentliga livet med männen. Den konservativa fronten fortsatte dock sin kamp för att få kvinnorna att respektera sin lägre ställning inom de islamiska traditionerna.

Samma år gick många muslimska kvinnor i huvudstaden ut utan att bära slöja. Detta skapade oro bland muslimska fanatiker. De klandrade regeringen och dess sekulära planer för ”dådet”. Reaktionen gentemot kvinnornas närvaro i det offentliga rummet ledde till upprättandet av en ny islamisk organisation, Islam Birliği Cemiyeti (Islamiska allierade församlingen)⁶⁴⁰.

I början av 1910-talet offentliggjordes den första statistiken om arbetskraften i Ottomanska riket. Statistiken visade kvinnornas vikt på arbetsmarknaden. År 1913 utgjorde kvinnorna 20 procent av hela arbetskraften inom industrin och 1915 30 procent (bild 18). Könsdiskrimineringen var emellertid mycket hård och kvinnorna fick inte mer än en fjärde- eller femtedel av männens lön. Detta var orsaken till att kvinnorna var mycket aktiva i arbetarrörelsen. Nio av de 50 strejker som arrangerades under perioden 1872–1907 inträffade i textilfabrikerna, dvs. fabriker som betraktades som kvinnliga arbetsplatser⁶⁴¹.

---

⁶³⁹ Tunaya, s. 72.

⁶⁴⁰ Palmer, s. 231.

⁶⁴¹ Kadın Hareketinin Yüzyılı, s. 44.

Bild 18 Källa: Kadın Hareketinin Yüzyılı, s. 45
Ottomanska kvinnor i Istanbul på en textilfabrik. De flesta är klädda på europeiskt sätt.

År 1913 började de första kvinnorna att arbeta på telefonkontoret. De anställda skulle tala franska eller grekiska (bild 19). Iranska kvinnor skulle vänta ytterligare några decennier till för att som telefonister träda fram med europeiska modedräkter på ett kontor. Samma år publicerades den första kvinnliga turkiska pilotens bild i en tidning för kvinnor. Detta var första gången i den muslimska världen som en kvinna kunde utöva detta yrke⁶⁴².

---

⁶⁴² Kadın Hareketinin Yüzyılı, s. 40.

Bild 19

Källa: Kadın Hareketinin Yüzyılı, s. 45

Den första gruppen av kvinnliga anställda på telefonkontoret i Istanbul med olika kläder, från moderna till blandning mellan moderna och islamiska. De var alla utbildade och talade flera europeiska språk.

Under första världskriget vikarierade medelklasskvinnorna i Istanbul för männen på postkontoret och i andra offentliga branscher. De utvecklade sitt deltagande till yrken som sjuksköterska, lärare och tjänsteman⁶⁴³. Deras deltagande i samhället ändrade hela kvinnosynen i samhället och skapade ett nytt värdesystem. Därmed började den höga traditionella muren mellan män och kvinnor att raseras. ”Kvinnornas status ökade och de fick rätten att utbilda sig till läkare, advokater och statsanställda. År 1912 uppträdde de första skådespelerskorna på scenen i Istanbuls Shahir Tiyatrosu”⁶⁴⁴.

---

⁶⁴³ Berktaş, 1994, s. 18.

⁶⁴⁴ Palmer, s. 243.

Processen resulterade i offentliga debatter om kvinnans rättigheter och möjligheter i samhället och inom familjen. Människor från olika samhällsgrupper, framför allt från överklassen och den urbana medelklassen, kämpade för modernisering av könsförhållandena. Dessa grupper hade nämligen både tillräckliga ekonomiska resurser och kulturella möjligheter att utbilda sig och skaffa information om levnadssättet i Europa. De bodde också i bostadsområden som gav dem möjlighet att bygga nära kontakter med det europeiska och moderna levnadssättet.

Det var dock inte förvånande att de flesta som förd debatten i massmedia och samhälle inte var kvinnor utan snarare ”moderna och demokratiska män”. De reformvänliga männen som stod bakom kvinnornas kamp för jämlikhet hade sina rötter i västvärldens demokratiska ideologier. De ville leva med kvinnor som var utbildade och ville dela livet med dem genom medvetna val. Dessa män ville inte bara vara ottomanernas arvtagare utan också jämlika medborgare i ett rättssamhälle. Detta var också orsaken till att kampen för demokrati och modernisering genomfördes parallellt med kampen mot könssegregation och könsdiskriminering. Processen nådde sin kulmen när ungturkarna och moderna rörelser organiserade sig för att ta makten i landet efter den andra konstitutionen 1908⁶⁴⁵.

Uppkomsten av den turkiska nationalismen understödde också processen och gav kvinnorna möjlighet att kräva förbättringar i gengäld för sitt deltagande i det offentliga rummet. Nationalisterna såg kvinnofrågan utifrån sitt traditionella synsätt, som utifrån det feministiska perspektivet var mycket mer lovande än de islamiska. Detta gjorde att födelsen av feminismen i Istanbul inträffade parallellt med uppkomsten och

---

⁶⁴⁵ Berktaç, 1994, s. 18, 21.

utvecklingen av den turkiska nationalismen. Intellectuella och framgångsrika ideologer stod genom tidningsartiklar, böcker och romaner bakom spridningen av information om behovet av förändring av könsförhållandena. Moderna partier hjälpte till vid upprättandet av kvinnoorganisationer, medan islamiska partier och organisationer fortfarande propagerade för sin konservativa hållning.

Ungturkarna lyckades kontrollera de fanatiska muslimerna och få dem att acceptera reformerna som i grunden var sekulära. Reformerna gav också kvinnorna jämlikhet. År 1917 stiftades den nya civillagen. Enligt lagstiftningen fick förhållandet mellan män och kvinnor en sekulär karaktär. Lagen gav kvinnorna rätt att ta ut skilsmässa om deras män hade ett sexuellt förhållande med en annan kvinna. Kvinnans segregering i det offentliga rummet kvarstod dock. Kvinnor fick närvara i det offentliga rummet, men kvinnliga avdelningar på restauranger, teatrar och konferenser skildes fortfarande från de manliga⁶⁴⁶.

År 1918, när den nya sultanen tog makten och återgick till islamiseringen, fick *şeyhülislam* tillbaka sin tidigare makt. Han fick möjlighet att bestämma över utbildningsväsendet och familjelagstiftningen⁶⁴⁷, men kunde inte längre tvinga kvinnorna att återvända till sin traditionella ställning.

Kvinnornas ställning förändrades ännu mer under befrielsekriget 1919–1923. De fick möjlighet att delta i kriget och vikariera för de män som sändes ut i kriget. De kämpade också för sina rättigheter. År 1923 deltog kvinnorna i den första

---

⁶⁴⁶ Palmer, s. 259.

⁶⁴⁷ Palmer, s. 272.

”ekonomiska kongressen” i Izmir. Kongressen krävde förbättring av kvinnornas situation i arbetslivet. Förbud mot kvinnornas arbete i malmgruvor, rätt till åtta veckors mammaledighet och möjligheten att amma sitt barn på arbetsplatsen fanns bland kraven⁶⁴⁸. Detta visade att de ottomanska kvinnorna inte längre var lydiga varelser utan aktiva människor som kämpade för sina liv och sin status i ett fritt samhälle.

Inför 1920-talet upplevde kvinnorna i Istanbul en helt annan miljö än kvinnorna i Teheran. Enligt äldre kvinnor på ålderdomshemmet Üsküdar i Istanbul klädde sig kvinnorna på olika sätt, europeiska och icke-muslimska. Kvinnor kunde gå ut utan att bära sjal eller slöja. Många muslimska kvinnor imiterade européer och klädde sig som dem. Kvinnor från olika samhällsgrupper gick ut på gator och torg utan att ta notis om varningar från *Şeyhülislam*. Han uppmanade fortfarande kvinnorna i Istanbul att acceptera den islamiska rättstraditionen om polygamin och hålla sig från det manliga kollektiva rummet. En äldre kvinna berättar:

Man hade åtskilda kvinnliga och manliga platser överallt, även ombord på båtarna som trafikerade mellan de europeiska och asiatiska delarna av Istanbul, men könssegregationen fungerade inte så strikt som förut. Inte heller kvinnor som bar slöja och *ruband* behövde isolera sig från männen. Många bytte ut den traditionella dräkten mot olika modedräkter och använde färgglada tyger. Olika islamiska och icke-islamiska modekläder användes utanför hemmet. (bild 20)

---

⁶⁴⁸ Kadın Hareketinin Yüzyılı, s. 44.

Bild 20

Källa: Martinez, s. 86

Istanbul år 1919. Kvinnorna i Istanbul tar på sig olika modekläder från traditionella och islamiska till europeiska och moderna. De befinner sig i det offentliga rummet. De studerar. De arbetar utomhus- på fabriker och kontor. De gör affärer och de äter på restauranger. De deltar i politiska och kulturella aktiviteter. De går även på teater. De har nu vunnit över en del av de gamla traditionerna. De lever ett liv som deras systrar i Teheran knappt kan drömma om. Allt detta sker dock inom den ram som olika samhällsklasser befinner sig i.

”Det var också vanligt för kvinnorna i Istanbul att ensamma eller i sällskap med andra promenera på stadens gator och i trädgårdar även om Istanbul var indelat i olika bostadsområden med olika traditioner och kulturella beteenden”,

berättar den äldre kvinnan i ålderdomshemmet. (bild 21)

Bild 21

Källa: Martinez, s. 45

En bild tagen i Istanbul år 1919. Kvinnorna lever nu ett nästan modernt liv i dagens mening. Hela bilden, från byggnaderna till människornas klädsel, påminner om dagens europeiska storstäder. Teheran ligger nu på alla dessa områden flera decennier efter.

Kvinnorna hade också möjlighet att med sällskap besöka Istanbuls stadsteater (Şehir tyatrosu). En del utnyttjade möjligheten att besöka de moderna danssalongerna i staden. Många flickor från olika samhällsgrupper gick i skolor som ofta var flickskolor men det fanns också könsblandade skolor. Få elever och studenter brukade bära slöja eller islamiska dräkter. Vi hade även möjlighet att gå ut med korta strumpor,

säger en turkisk kvinna som gick i skolan i slutet av den ottomanska tiden.

År 1921 firade kvinnorna för första gången kvinnodagen den åttonde mars⁶⁴⁹. Kvinnornas deltagande i befrielsekriget 1918–1923 och de kända aktiviteterna, däribland Halide Edips, kamp i det mansdominerade samhället öppnade dörrarna 1923, då den nya republikanska regimen erkände kvinnornas rätt att verka i det offentliga livet tillsammans med männen⁶⁵⁰.

---

⁶⁴⁹ *Kadın Hareketinin Yüzyılı*, s. 52.

⁶⁵⁰ *Arat*, s. 5.

Flickskolor i de muslimska huvudstäderna

Den första flickskolan i Iran öppnades 1838 av amerikanska missionärer för kristna iranska barn (assyrier) i staden Orumiyye i Azerbajdzjan⁶⁵¹. Missionerna fick därefter tillstånd att öppna en flickskola för kristna barn i Teheran på villkor att de inte skulle undervisa muslimska barn i sin skola⁶⁵². Nunnorna inom den franska missionen i Teheran öppnade 1862 sin första flickskola, Saint Vincent de Paul⁶⁵³. Muslimska flickor fick inte heller då gå i kristna skolor.

Kristna, judar och zoroastrer var de första som kunde utnyttja den internationella satsningen på minoritetsgrupperna i Iran. Den första judiska flickskolan i Teheran öppnades i slutet av 1800-talet med 150 elever. År 1904 studerade drygt 370 judiska pojkar och flickor i de två skolor som hade byggts av det internationella judiska förbundet i Teheran. Antalet judar i staden uppskattades då till 5 000 personer. Detta kan jämföras med de drygt 200 000 Teheranboende muslimer som inte hade några skolor alls under samma period⁶⁵⁴.

Minoriteter och missioner hade sedan länge öppnat grundskolor för icke-islamiska grupper. De inledde också arbetet med att öppna skolor för flickor i Ottomanska riket. Ottomanerna öppnade sina flickskolor flera decennier före iranierna. Den offentliga debatten om Istanbulflickornas skolutbildning blev aktuell i början av 1800-talet. Debatten och

---

⁶⁵¹ Nateg, 1996, s. 164; Nahid, s. 14.

⁶⁵² Nahid, s. 14.

⁶⁵³ Nateg, 1996, s. 180–181.

⁶⁵⁴ Nateg, 1996, s. 117, 130, 132; Zavesh, s. 15, 70.

satsningen på flickskolor tog ny fart efter sultanens skrift om inledandet av *tanzimat* 1839⁶⁵⁵.

De nya skolorna för minoriteter påverkade under senare tider den iranska shahen att häva förbudet mot utbildning av muslimska flickor i missionskolorna i Teheran. Den amerikanska missionen öppnade en flickskola i Teheran 1874, men skolan tog bara emot icke-muslimska elever. ”År 1875 tillät shahen muslimska flickor i Teheran att studera i en flickskola som öppnades av missionärer från USA, men det dröjde länge tills den första flickskolan för muslimska flickor i Teheran öppnades 1903⁶⁵⁶.

Det dröjde 20 år från det att den första rüştiye-skolan (högstadieskolan) öppnades för pojkar tills den första rüştiye-skolan för flickor öppnades i Istanbul år 1858. Utvecklingen av rüştiye-skolor för flickor hindrades av bristen på kvinnliga lärare. Manliga lärare undervisade i dessa skolor. Flickorna i Teheran skulle få vänta drygt ett halvt sekel innan de kunde börja läsa vid motsvarande grundskolor för muslimska flickor⁶⁵⁷.

Den första flickskolan i Teheran öppnades i början av 1900-talet. Skolan invigdes med en bön i Guds namn och talaren tackade Gud som genom de islamiska föreskrifterna uppmuntrat kvinnliga och manliga muslimer att utbilda sig. Trots detta följdes öppnandet av skolan för muslimska flickor av skarpa protester, hungerstrejk, fatwor och fördömande religiösa uttalanden från mullorna. Mullornas fanatiska anhängare vandaliserade skolan och hotade skolledningen. Bahaier och frimurare beskylldes för ”dådet”.

---

⁶⁵⁵ Tunaya, s. 23.

⁶⁵⁶ Nahid, s. 14, 19; Nateg, 1996, s. 45.

⁶⁵⁷ Akşin, s. 129; Kadın Hareketinin Yüzyılı, s. 84.

En högt uppsatta ayatolla, Sheykh Fazlullah Nuri, utfärdade ett fatwa om att öppnandet av flickskolan stred mot sharia och de shia-islamiska traditionen. Shushtari, en annan islamisk ledare i Teheran, inledde en strejk vid den närliggande heliga gravplatsen Shah-abdulazim. Han uttalade sig mot öppnandet av skolan och hans uttalande lockade många anhängare bland Teheranborna⁶⁵⁸. Men den konservativa rörelsen kunde inte längre förhindra förändringarna i landet. Den konstitutionella revolutionen var på väg och den nya tiden utmanade de reaktionära krafterna på alla områden.

Samtidigt blev andra utbildade kvinnor också aktiva. Det öppnades nya flickskolor i olika delar av huvudstaden. Grundskolan Parvareh öppnades 1903. Namus, Shams, Khejrat, Omm-ul-madares och Tobi Roshdie öppnades 1908, Efaf 1909 samt Tarbiat, Hedjab och Sedugi 1910. Flera av dessa skolor öppnades av kvinnor som hade utbildat sig i kristna missionsskolor⁶⁵⁹. Hedjab var en av de viktigaste av de europeiskt orienterade flickskolorna i Teheran. Skolan upprättades av en europeisk kvinna. Att lära ut franska var en av skolans centrala uppgifter. Dabestan-e Almadare hade också kurser i franska och engelska⁶⁶⁰.

Så tidigt som 1842 började den första gruppen av kvinnor i Ottomanska riket att utbilda sig till barnmorskor. Sex år senare fick den första årskullen sina slutbetyg från barnmorskeskolan Tibbiye Ebe Mektebi. Under seklets sista år utvecklades kursen till en sjuksköterske- barnmorskeutbildning⁶⁶¹. I Teheran började en sådan utbildning flera decennier senare.

---

⁶⁵⁸ Nahid, s. 19.

⁶⁵⁹ Nateg, 1996, s. 45.

⁶⁶⁰ Nateg, 1996, s. 49.

⁶⁶¹ Kadın Hareketinin Yüzyılı, s. 226.

Skillnaden gällde också öppnandet av konstskolan för flickor. År 1878 och 1879 öppnades konstskolor för flickor i olika bostadsområden i Istanbul, däribland Üsküdar, Aksaray och Cağaloğlu⁶⁶². Flickorna i Teheran kunde få utbildas i sådana skolor vid 1930-talet.

År 1868 stiftades den nya lagen om skolans organisationen i Istanbul. Flicklärarskolan Dar-ül-muallemat upprättades. Den första flicklärarskolan för muslimska kvinnor öppnades 1870. Alla kvinnor mellan 15 och 35 år kunde gå i dessa skolor. Tre år senare började de första färdigutbildade arbeta vid rüştiye-högstadieskolorna för flickor⁶⁶³. Den första lärarskolan i Teheran öppnades 1904 för flickor och 1908 för pojkar⁶⁶⁴.

År 1874 studerade 294 elever vid 16 högstadieskolor för flickor i Istanbul⁶⁶⁵. Deras antal var mycket begränsat i jämförelse med de tiotusentals eleverna vid högstadieskolorna för pojkar, men även detta visade ottomanernas stora framgångar i jämförelse med skolgången för flickorna i Teheran.

Flickorna i Istanbul kunde studera vidare på gymnasium år 1913. Därefter öppnades flera gymnasieskolor för flickor⁶⁶⁶. År 1914 började de första kvinnliga studenterna att studera vidare vid högskolan Dar-ulfunun-e Shahane, som under senare tid döptes om till Istanbul Universitesi. År 1921 började manliga och kvinnliga studenter studera i samma lärosalar⁶⁶⁷.

---

⁶⁶² Bayrak, s. 122.

⁶⁶³ Akşin, s. 147; Adamiyat, 1972, s. 137.

⁶⁶⁴ Hasanbeygi s. 192.

⁶⁶⁵ Akşin, s. 129.

⁶⁶⁶ Palmer, s. 235; Kadın Hareketinin Yüzyılı, s. 226.

⁶⁶⁷ Kadın Hareketinin Yüzyılı, s. 84.

Flickorna i Teheran började läsa vid det första universitet som öppnade i Teheran under 1930-talet.

Balkankriget och första världskriget hindrade inte öppnandet av flickskolor i Istanbul utan gav det ny fart. Man upptäckte nämligen att kvinnorna kunde ersätta männen på flera olika områden, från utbildningsväsende och samhällsfunktioner till fabriksarbete.

Flickorna i Teheran saknade länge de möjligheter som stod till buds för flickorna i Istanbul. Detta gällde såväl möjligheten att studera vid skolor som att dela det kollektiva rummet. Teheranborna fick vänta fram till 1930-talet då Pahlavidynastins reformer i syfte att modernisera landet så småningom gav de flesta flickor i Teheran och andra städer möjlighet att studera vidare i moderna skolor.

Kvinnoorganisationer

Kvinnorna i Istanbul och Teheran utsattes under de senare decennierna av 1800-talet för hård politisk kontroll och censur. Den diktatoriska stämningen i Iran förstärktes av mullornas och de fanatiska shia-islamisternas ökade maktbefogenheter. Såväl centralmakten som de shia-islamiska ledarna var eniga om kvinnans mindre värde. De styrde den heligförklarade könsdiskrimineringen och fryste alla möjligheter för kvinnor att närvara i det kollektiva rummet och organisera sig.

I Istanbul pågick ett trettioårigt politiskt envälde från 1877 till 1908. Sultan Abdülhamits envälde byggde på re-islamiseringen. De styrdes av sultanen och hans byråkrater och hade därför fått en mer formell karaktär. De flesta inom byråkratin var muslimer och en del också troende muslimer men de var inte fundamentalister och ville inte föra samhället tillbaka till den ursprungliga arbetsfördelningen mellan könen. De gav kvinnor möjlighet att studera vid moderna skolor och skaffa nya kunskaper. Men kvinnorna utsattes för samma hårda kontroll som män, så deras lägre föreningsaktivitet berodde inte bara på den traditionella könsdiskrimineringen. Kvinnorna hade förmodligen kunnat organisera sig tidigare om den politiska situationen hade tillåtit männen att organisera sig i föreningar och partier.

Trots den hårda kontrollen skapade kvinnorna i Istanbul och andra delar av riket så småningom sina föreningar. Minoriteterna var först med att upprätta kvinnoföreningar, men de flesta föreningarna var framför allt hjälpporganisationer. Det dröjde innan de kunde kämpa för feministiska mål. År 1879 bildades en kvinnoförening av några armeniska kvinnor för att främja de armeniska kvinnornas utbildning.

Föreningen öppnade 23 skolor i Anatolien under de första 15 åren av sin existens. År 1887 bildades en annan kvinnoförening, Beyoğlu Rum Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye, av minoritetsgrupperna i Beyoğlu-området. År 1897 bildades föreningen Cemiyet-i Imdadiye av kvinnor som ville hjälpa offren i Greklandskriget⁶⁶⁸.

Organiseringen av kvinnorna i Teheran dröjde till början av den konstitutionella revolutionen 1906. Den andra konstitutionen i Ottomanska riket 1908 ökade takten i organiseringen av kvinnorna i Istanbul. Således gav de konstitutionella revolutionerna kvinnorna i de båda huvudstäderna möjlighet att från början av 1900-talet organisera sig i föreningar, även om situationen i övrigt skilde sig. Kvinnorna i Teheran agerade endast som männens politiska soldater även när de upprättade kvinnoföreningar, medan kvinnorna i Istanbul kunde påverka männens politiska handlingar genom sina relativt oavhängiga aktiviteter och organisationer.

År 1907 upprättades kvinnoföreningen Andjoman-e Nesvan i Teheran. Medlemmarna diskuterade den kommersiella utvecklingen i landet, framgången för fosterlandet och förbättringen av den moraliska och materiella situationen för kvinnor⁶⁶⁹. År 1908 fördes en långvarig diskussion om stiftandet av en ny grundlag i Iran, men de sekulära och islamiska fronterna kunde inte komma överens. En grupp kvinnor anlände till parlamentet. De protesterade mot konflikterna mellan de manliga parlamentsledamöterna och rådde dem att för landets skull lösa sina konflikter. Kvinnorna var beväpnade och hotade att döda sina barn och begå självmord om parlamentsledamöterna inte kom överens om kompletteringen av

---

⁶⁶⁸ Kadın Hareketinin Yüzyılı, s. 227.

⁶⁶⁹ Nateg, 1996, s. 27–33.

lagstiftningen. De var alla medlemmar i en informell kvinnoförening, *Andjoman-e Mokhadderat-e Vatan* (Nationella kvinnoföreningen)⁶⁷⁰.

Föreningen *Andjoman-e Mokhadderat-e Vatan* var den första kvinnoorganisation som gjorde sin aktivitet i Teheran offentligt. Den omorganiserades 1911–1912 till en formell kvinnoorganisation. Föreningen öppnade under de kommande åren flickskolor och deltog i politiska aktiviteter⁶⁷¹. Syftet med bildandet av föreningen var bl.a. att försvara landets självständighet, mot avbeta lån av främmande länder, stoppa importen av varor och propagera för konsumtion av inhemska varor (bl a göra kläder av de tyg som tillverkades i landet) etc. Föreningen upprättade en internatskola för fattiga flickor i Teheran. Omkring ett hundra elever kunde studera i skolan utan att betala. Uppbyggnaden av skolan finansierades genom att ett stort gardenparty arrangerades i Teheran. I en stor demonstration utanför parlamentet deltog tusentals kvinnor. De var klädda i svepningar för att visa sin vilja att dö för landets självständighet⁶⁷².

År 1912 anställde den första parlamentariska regeringen i Iran amerikanska rådgivare för att justera statsbudgeten. England och Ryssland protesterade mot anställningen som de betraktade som en aktion mot deras inflytande i landet. De ställde ultimatum till den iranska regeringen för att tvinga den att utvisa amerikanerna med kort varsel och hotade med ett militär ingripande. Ultimatumet skulle diskuteras i det nyöppnade parlamentet och många var rädda att en vägran skulle följas av stormakternas invasion. Då kom uppemot 300 beväpnade kvinnor till parlamentet. De bar svarta kläder och

---

⁶⁷⁰ Nahid, s. 63.

⁶⁷¹ Nahid, s. 107.

⁶⁷² Nahid, s. 107–108.

dolde sina ansikte med slöjor och *ruband*, men de tog bort dessa inför parlamentsledamöterna och uppmanade dem att lämna sina platser till kvinnorna om de inte kunde stå emot stormakternas ultimatum. De hotade begå självmord och döda sin män och sina barn om parlamentsledamöterna inte tillbakavisade hotet från stormakterna. Kvinnorna hade organiserats av kvinnoorganisationen Andjoman-e Mokhadde-rat-e Vatan (Nationella kvinnoföreningen) som arrangerade stora kravaller i Teheran mot stormakternas inblandning i landet⁶⁷³.

Morgan Schuster, chefen för den amerikanska rådgivar-gruppen, skrev senare så här om de iranska kvinno-organisationer som aktivt deltog i landets politiska händelser:

En av de iranska medhjälparna bad mig att hindra min fru från att umgås med dem som var emot kons-titutionen och motsatte sig mina ekonomiska reformer. Han förklarade att hans mor hade berättat om min frus umgänge med dessa kretsar. Jag undrade hur hans mor visste vem min fru umgicks med och fick till svar att hans mor var medlem i en underjordisk kvinno-organisation i Teheran. Detta förvånade mig inte, eftersom jag vid olika tillfällen hade kontaktats av kvinnogrupperna i Teheran.

Vid ett annat tillfälle kom många fattiga iranska kvinnor till Atabak-parken och kritiserade mig på grund av att finanskontoret inte kunde göra utbetalningar. Jag för-klarade statens finansiella kris och landets hårda ekonomiska situation. De som hade blivit nöjda med min förklaring lovade att de aldrig skulle opponera sig

---

⁶⁷³ Nahid, s. 68, 96.

mot mig. De höll sitt löfte. Detta var mycket viktigt, eftersom det var känt att kvinnornas protestaktioner mot en regering kunde få allvarliga följder⁶⁷⁴.

Öppnandet av den första kvinnoföreningen i Teheran följdes av andra föreningar. Kvinnoföreningen Andjoman mottogs med stort intresse. Femtusent kvinnor ansökte om medlemskap under de första veckorna. Föreningen startade två flickskolor och publicerade en tidning, *Shekofe*. Föreningen ville propagera för ökad konsumtion av inhemska varor, satsning på utveckling av flickornas och elevernas hantverk, hjälp till flickor att lära sig konst och utbilda sig inom vetenskaperna⁶⁷⁵. Föreningen Andjoman-e Hurriyat-e Nisvan (Azadi-e Zanan, Föreningen för kvinnans frihet) upprättades av intellektuella utbildade kvinnor. Föreningen tillät de män som var far till eller gifta med en kvinnlig medlem att delta vid föreningens sammanträden, men det var kvinnor som styrde föreningen. Kvinnorna visste nämligen att de kunde besegra de fundamentalistiska mansdominerade åsikterna om de kunde visa männen sin kompetens. Naseraddins döttrar var också medlemmar i föreningen.

De kvinnoorganisationer som startades under denna period i Istanbul hade olika syften. En del var endast hjälporganisationer, medan andra hade feministiska målsättningar. Den första gruppen av kvinnoföreningar, som var i majoritet, gjorde insamlingar till förmån för krigets offer och bidrog till hjälpsändningarna. Dessa kvinnoföreningar sysslade inte med kvinnofrågor och skilde sig från de icke-kvinnliga bara genom

---

⁶⁷⁴ Schuster, s. 238, 240; Nahid, s. 95.

⁶⁷⁵ Nahid, s. 108–109.

att de bildades och styrdes av kvinnor⁶⁷⁶. Den andra gruppen av kvinnoföreningar var mer feministisk och ville hjälpa kvinnor att delta i samhällslivet. De ville förbättra kvinnors möjlighet till utbildning, förvärvsarbete, modernisering av kläder och förändring av levnadssättet.

Den första formella kvinnoförening som upprättades efter den andra konstitutionen i Istanbul hette Cemiyet-i İmdadiye. Föreningen syftade till att hjälpa soldater och andra av krigets offer. År 1908 grundade kvinnor flera föreningar, bl.a. Osmanlı Kadınları Şevket Cemiyet-i Hayriyesi, Tarraki Partisinin Kadın Kolu (kvinnoavdelningen av partiet Tarraki), Teali-i Nisvan Cemiyeti samt Osmanlı Kadınları Terakkiperver Cemiyeti⁶⁷⁷. Förening Teali-i Nisvan Cemiyeti upprättades av den välkända Halide Edip för att kämpa för att höja kvinnans ställning i samhället. alla dessa föreningar syftade till att understödja solidariteten mellan könen i samhället⁶⁷⁸.

Den andra konstitutionen öppnade också vägen för kvinnorna i Istanbul att delta aktivt i den feministiska kamp som de delade med kvinnorna i Europa. Den gav människorna möjlighet att ta till sig den franska revolutionens budskap. Nyckelord som ”frihet, jämlikhet, broderskap” medförde diskussioner kring jämlikheten mellan män och kvinnor. Diskussionerna främjade uppbyggandet av flera kvinnoorganisationer och föreningar som syftade till att försvara kvinnans rättigheter. Teali-i Nisvan Cemiyeti, Osmanlı Cemiyet-i hayriye-i Nissaiye och Mudafaa Hukuk-u Nisvan Cemiyeti var bland de föreningar

---

⁶⁷⁶ Ediz, s. 8.

⁶⁷⁷ Ediz, s. 7; Bertay, 1994, s. 20.

⁶⁷⁸ Ediz, s. 7.

som symboliserade den nya kvinnliga aktiviteten i det ottomanska samhället⁶⁷⁹.

Mudafaa-i Hukuk-i Nisvan var 1913 en av de första kvinnoföreningarna som uteslutande sysslade med kvinnofrågor. Föreningen syftade till att försvara kvinnornas rättigheter i det ottomanska samhället. Föreningen ville understödja förändringen av kvinnornas kläder, hjälpa kvinnor att lära känna det moderna kollektiva kulturlivet, föra en kamp mot den dominerande patriarkalismen och kämpa för kvinnors frihet och landets demokrati. Föreningen var också den första som upprättades enligt de nya reglerna. Föreningen publicerade en tidskrift med namnet *Kadınlar Dünyası* (Kvinnans värld)⁶⁸⁰. Föreningen Asri Kadın Cemiyeti (1918) och Müsülman Kadın Birliği (1919) syftade till att hjälpa kvinnor att utveckla sig till jämlika parter i arbetslivet. Den förstnämnda satsade på att öppna en högskola för kvinnor och den sistnämnda ville ge de muslimska kvinnorna möjlighet att samtidigt behålla sin muslimska identitet och utnyttja det moderna samhällets möjligheter⁶⁸¹.

År 1916 upprättades den första kvinnoföreningen som enbart syftade till att hjälpa kvinnor att komma ut i arbetslivet. Föreningen hette Kadınların Çalıştırma Cemiyet-i Islamiyesi (Den islamiska föreningen för kvinnoarbete). Föreningen byggde på islamiska värderingar och syftade till att få ogifta kvinnor i arbetslivet att gifta sig så snart som möjligt för att behålla sin heder. Föreningen arrangerade kvinnornas giftermål. Intresset för medlemskap i föreningen var stort och många av medlemmarna var män. Föreningen gjorde för första gången

---

⁶⁷⁹ Ediz, s. 10.

⁶⁸⁰ Ediz, s. 8–9.

⁶⁸¹ Ediz, s. 11.

listor över arbetssökande kvinnor. Detta gav olika institutioner möjlighet att anställa kvinnorna för att ersätta män som hade sänts till krig⁶⁸².

Under befrielsekriget (1919–1923) startades också flera kvinnoföreningar som syftade till att främja den nationella kampen mot utlänningar. Kvinnoorganisationerna utgjorde en femtedel av de 50 organisationer som bildade den Nationella kongressen⁶⁸³. Kvinnor utgjorde majoriteten av demonstranterna i Üsküdar den 12 maj 1919. Kvinnor arrangerade den 19 maj 1919 en stor demonstration i Fatih-området i Istanbul mot ockupationen av staden Izmir. De hade svarta schalar (*chador*) på sig. Halide Edip var en av talarna:

”Idag är det en svart dag för turkar och muslimer, men alla mörka nätter avlöses av ljusa dagar”.

I demonstrationen den 22 maj 1919 talade Halide Edip och en annan kvinna, Münevver Saim Hanim. Halide Edip var också bland talarna i demonstrationen den 23 maj 1919 som lockade 200 000 åhörare⁶⁸⁴. Kvinnornas satsning på den nationella kampen lade grunden för erkännandet av deras rätt att delta i valet till parlamentet.

Samtidigt upprättade de politiska organisationerna kvinnavdelningar. Dessa, däribland Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Şubesi, hade för avsikt att möjliggöra och organisera kvinnornas samarbete med de mansdominerade politiska organisationerna. Därmed organiserade kvinnorna gemensamma protestaktioner med männen, samtidigt som de försökte få

---

⁶⁸² Ediz, s. 10.

⁶⁸³ Kadın Hareketinin Yüzyılı, s. 48.

⁶⁸⁴ Bayrak, s. 135.

större utrymme för arbete och utbildning. Detta var början till den nya feminismen i Istanbul.

Många politiker, från moderna till islamiska, gav kvinnorna i Istanbul utrymme för deltagande i det sociala och politiska livet. Kvinnornas mötte den nya situationen med en ökad benägenhet att organisera sin kamp och dela det offentliga livet med männen. Kvinnorna i Istanbul var längre aktiva på flera områden i det offentliga rummet. De kämpade för att övervinna de svårigheter som hade sina rötter i den islamisk-orientaliska patriarkalismen. Deras kamp kom att utgöra grunden för kemalismens sekulära lagändringar gällande könsförhållandena i samhället. Kvinnorna i Istanbul befann sig i början av en långvarig kamp för att få männen att se dem som jämlika medborgare, men de hade redan fått möjligheter som kvinnorna i Teheran inte kunde föreställa sig.

Kvinnomedier

Under 1860-talet började publiceringen av den första kvinnotidskriften i Istanbul⁶⁸⁵, drygt 40 år innan den första skriften av en kvinna handkopierades i Teheran⁶⁸⁶. År 1868 kom den första kvinnotidskriften *Tarakki Gazetesi* ut i Istanbul. Den följdes av andra, däribland *Tarakki Muhadarat* 1869⁶⁸⁷. År 1910 kom den första tidskrift som vände sig till kvinnor ut i Teheran.

År 1872 publicerade den första romanen om kvinnans liv i Istanbul. År 1877 utkom den första romanen skriven av en kvinna. De tredje kvinnotidskriften publicerades samma år för att bevisa att "kvinnorna inte var människor med långt hår och kort intellekt". Publiceringen av skrifter för kvinnor fortsatte därefter och nådde sin kulmen vid den andra konstitutionen 1908. Tidskriften *Hanımlara Mahsus Gazete* kom ut i slutet av seklet och gav under sin trettonåriga existens ut 640 nummer⁶⁸⁸. Dikter om sociala frågor av en kvinna publicerades i en tidning år 1896 och den första roman skriven av en kvinna, där kvinnor hade de centrala rollerna i romanen publicerades år 1909⁶⁸⁹.

Vid tiden för den andra konstitutionen delade sig de olika tankarna om kvinnans liv och hennes rättigheter i samhället av tre huvudlinjer, islamiska, turkiska och europeiska. Parallellt med detta publicerades flera kvinnotidskrifter av de nybildade kvinnoorganisationerna. *Tidningen Kadınlar Dunyası* som publicerades av föreningen Osmanlı Mudaffa-i Hukuk-i

---

⁶⁸⁵ Berktaş, 1994, s. 20.

⁶⁸⁶ Astarabadi, s. 47.

⁶⁸⁷ Kadın Hareketinin Yüzyılı, s. 28.

⁶⁸⁸ Kadın Hareketinin Yüzyılı, s. 28, 227.

⁶⁸⁹ Kadın Hareketinin Yüzyılı, s. 36, 60.

Nisvan Cemiyeti var den viktigaste och mest radikala organ som försvarade de feministiska målen. Den drev en kampanj för anställningen av kvinnor på teleföretaget Telefon Shirketi⁶⁹⁰.

År 1913 publicerades den första dagliga kvinnotidningen, *Kadınlar Dergisi*, i Istanbul. Tidningen var också den första som använde och debatterade termen ”feminism”⁶⁹¹. Samma år kom *Shüküfezar* ut. För första gången var en tidnings alla redaktörer kvinnor⁶⁹².

I slutet av seklet vågade en kvinna i Teheran för första gången offentliggöra en skrift som kritiserade de gällande islamiska traditionerna och de muslimska kvinnornas dystra liv. Skriften hette *Muayeb-e Redjal* (Männens felaktigheter) och handskrevs i några få exemplar. Författaren, Bibi Khanom Astarabadi, stod i kontakt med hovet. Hon var förmodligen hustru till en iranier anställd på den engelska ambassaden. Hon ville därmed opponera sig mot en nypublicerad bok som klandrade de muslimska kvinnorna för deras allt mindre engagemang för make och familj. Författaren avvisade kritiken mot kvinnorna och jämförde den iranska kvinnans liv med den frihet och de möjligheter som kvinnorna i Europa och även i Ottomanska riket åtnjöt⁶⁹³.

Kvinnorna i Teheran skrev inför och under den konstitutionella revolutionen i de allmänna (manliga) tidskrifter och tidningar som nyligen hade upprättats. Dittills hade censuren i Iran förhindrat publiceringen av alla sorters tidskrifter och tidningar. De artiklar som skrevs av kvinnorna i tidningarna

---

⁶⁹⁰ Berktaş, 1994, s. 20.

⁶⁹¹ Kadın Hareketinin Yüzyılı, s. 36.

⁶⁹² Kadın Hareketinin Yüzyılı, s. 227.

⁶⁹³ Astarabadi, s. 56–60.

hade framför allt ett kulturellt innehåll. De skilde sig därmed från männens skrifter som var präglade av politiska intressen. Iranska kvinnor jämförde sig med kvinnorna i andra länder, bl.a. i Ottomanska riket.

”Även den ottomanska regimen upprättade sin konstitution genom att satsa på kvinnornas uppfostran och utveckling”, skrev de när de klandrade iranska myndigheter och ledare för den hårda situation som kvinnorna i Iran drabbades av. Kvinnorna diskuterade också skillnaden mellan själva och kvinnorna från minoritetsgrupperna:

Kvinnor från minoritetsgrupper som armenier, kaldéer, judar och kristna har också bättre möjligheter än vi muslimer. De har åtminstone öppnat flickskolor och lyckats med att höja sin moral och förbättra sina attityder och beteenden. De har lyckats integrera sig i industriarbetet. De är ärliga och rena, men vi stackars muslimska kvinnor befinner sig fortfarande i ovisshet och elände⁶⁹⁴.

Prinsessan Toran var en av de första som öppet kritiserade den diktatoriska regimen i Iran. Hon krävde att en konstitutionell och laglig regering skulle upplösa den diktatoriska Qadjar-regimen som hennes far och bror ledde. Hon jämförde de iranska kvinnorna med kvinnorna i Europa och upprördes över de djupa skillnaderna:

Europeiska kvinnor försvarar sina rättigheter. De vill ha rätt att delta i valen. De vill delta aktivt i politiken. Detta är grunden för deras framgång. Våra kvinnor är tvärt emot fångar i sina hem. De är omringade av höga murar i sina hus. En del är fattiga och hungriga, medan

---

⁶⁹⁴ Iran Now, nr 34, 1909 enligt Nateg, 1996, s. 36.

andra är fästa i kedjor som fångar. De kan bara vänta och gråta.
De har endast två färger att välja mellan, vitt och svart. De klär sig i svart så länge de lever och kläs i vitt när de dör. Jag är en av dem som föredrar det vita framför det svarta, eftersom jag inser att döden är bättre än att leva i svart klädsel⁶⁹⁵.

Hon tyckte att det var synd att iranska kvinnor hade distanserats från ”den civiliserade världen”:

Iranska flickor får inte studera, eftersom detta anses vara mot sharia. Man måste inse att landet inte kan ta sig ur den eländiga situationen utan att ge kvinnorna möjlighet att kasta bort sin *hedjab*, den islamiska klädseln. Kvinnor måste kunna studera och arbeta för att tillsammans med sina män och sina familjer bygga ett framgångsrikt samhällsliv. Således är hedjab grunden för de flesta skador, moraliska avvikelser och till och med den svaga utvecklingen i landet⁶⁹⁶.

Den första kvinnotidskriften i Teheran, *Danesh*, började publiceras 1910. Den gavs ut av en kvinna som hade utbildat sig till läkare vid den amerikanska missionskolan i Teheran. Tidningen debatterade kvinnofrågor och kvinnors svårigheter, något som dessförinnan togs upp av iranska exiltidningar⁶⁹⁷.

De olika möjligheterna till utbildning, organisering och närvaro i det offentliga rummet, liksom olika möjligheter att skriva och läsa om kvinnofrågor i dessa muslimska huvudstäder och samhällen satte djupa spår på utvecklingen och moderniseringen. Skillnaderna präglade förändringarna i

---

⁶⁹⁵ Nateg & Adamiyat, s. 31–37, 43.

⁶⁹⁶ Nateg & Adamiyat, s. 31–37, 43.

⁶⁹⁷ Nahid, s. 119–120.

samhället under kommande tider och blev avgörande när modernisering och re-islamisering stod öga mot öga.

